

RECENSIES

P.R. Baehr, e.a., *Elite en buitenlandse politiek in Nederland. Een onderzoek naar de structuur, houdingen en opvattingen van de Nederlandse buitenlands-politieke elite* (Den Haag: Staatsuitgeverij, 1978, xii + 275 blz., f32,50, ISBN 90 1201 986 9).

Meer dan welke sector van overheidsbeleid ook lijkt inzicht, kennis en invloed in de buitenlandse politiek voorbehouden aan een elite. Mogelijk speelt daarin de nagloed van het vorstelijk verleden op dit beleidsterrein nog een rol, want vroeger was het buitenlands beleid, inclusief vraagstukken van vrede en veiligheid, een privilege van de vorst, die later in de tijd de (mede)zeggenschap van zijn kabinet moest gedogen. Opvallend blijft, dat ook in de tegenwoordige presidentiële republieken als de VS en Frankrijk, de vorming van het buitenlands beleid op hoofdlijnen het persoonlijk domein van de sterke president bij uitstek lijkt te zijn. Maar daarnaast worden dikwijls andere argumenten aangevoerd om de vorming en uitvoering van het buitenlands beleid zo geen aristocratische dan toch wel elitaire bezigheid te doen zijn.

Een argument is de veronderstelde complexiteit van het buitenlands beleid: een groot aantal eigenzinnige en eigenaardige nationale en internationale actoren die hun onderlinge relaties behoren te laten verlopen langs een groot aantal - vaak technisch ingewikkelde - spelregels, maar daarvan vanuit hun soeverein bestaan op abrupte wijze wensen af te wijken, al naar gelang hun nationale en andere belangen in een min of meer rationeel gedrag het een of het ander vergen. Om dit complexe universum te kunnen volgen, beïnvloeden en sturen lijkt de noodzaak van het grote denkraam van een elite, al of niet compositief, onontbeerlijk. Verdere argumenten vloeien onder andere voort uit beperkingen tengevolge van een zekere geheimhouding in de communicatie, slagvaardigheid en snelheid in optreden, taalvaardigheid en soms bereidheid annex 'savoir vivre'.

De democratiseringsgolf in de jaren zestig en zeventig zou in wezen niet zo veel aan deze situatie veranderd hebben. Weliswaar is de elite meer uitgebreid met leiders uit andere deelgroepen, of is een zekere contra-elite ontstaan in de vorm van vaak goed opgeleide en meer ideologisch denkende jonge leiders van actie-groepen - een ontwikkeling die minstens tot enig fronsen van de wenkbrauwen bij de eerdere elite aanleiding heeft gegeven -, maar te verdedigen zou blijven dat 'de macht' inzake de vorming van het buitenlands beleid bij een elite berust. Temeer omdat de brede achterban, die politieke leiders op het binnenlands terrein nogal eens snel over hun schouder doen kijken, zichzelf al snel uitschakelt op het buitenlands gebied, zoals uit verkiezingsonderzoeken blijkt. Daar zit een zekere tegenspraak in, want de gevoerde buitenlandse politiek wordt tegenwoordig vaak gezien als de reflectie van een op elkaar inwerkende mengeling van buitenlandse (externe) en binnenlandse (interne) factoren. Deze ontwikkeling, de kwetsbaarheid van de sociale verzorgingsstaat en het toenemend besef van de gevoeligheid voor externe factoren in een interdependente wereld bij de vaststelling van het binnenlands beleid zouden er toe kunnen leiden, dat de elite-positie in de vorming van het buitenlands beleid zou worden teruggedrongen. Overigens zou opgemerkt kunnen worden, dat de periode waarin het hier besproken onderzoek plaatsvond juist gekenmerkt werd - ook in debatten in de Tweede Kamer - door een grotere mate van verstrengeling van interne en externe factoren in het Nederlands buitenlands beleid met nogal een sterke moralistische toonzetting. In hoeverre dat het onderzoek raakte, wordt in het boek buiten beschouwing gelaten.

Het boek vormt het resultaat van een onderzoek, dat gehouden is door een in 1975 opgerichte interuniversitaire werkgroep 'Binnenlandse invloeden op het buitenlands beleid'. De inhoud bestaat uit 10 hoofdstukken, geschreven door acht auteurs, van wie acht bijdragen op verschillende terreinen het onderzoek uitwerken, terwijl twee hoofdstukken min of

meer kaderstellend zijn, een theoretische en een methodologische verantwoording respectievelijk geschreven door P.L.P. Everts en R.M.M. de Vree. Daarnaast hebben deze auteurs zich beziggehouden met de kerken en het buitenlands beleid als ook de houding tegenover ontwapening en bewapening. Voorts wordt door J.H. Leurdijk ingegaan op de buitenlands-politieke elite en het veiligheidsbeleid van Nederland, door W.H. Vermeulen op de Europese integratie, A. van Staden heeft geschreven over voorstellingen omtrent Nederlands invloed, C.P. van den Tempel heeft de invalshoek van de ontwikkelingshulp en de oorzaken van de armoede uitgewerkt, Baehr stelt de communicatie tussen elites als voorwaarde voor democratische controle op het buitenlands beleid aan de orde en F.M. Roschar ontwikkelde een structureel model van de Nederlandse buitenlands-politieke elite.

De onderzoekers hebben een onderscheid gemaakt tussen een formele elite, die weer bestaat uit twee groepen: ambtenaren en parlementariërs, en een informele elite bestaande uit meerdere groepen: kerkelijke beleidsvoerders, ondernemers, actiegroepen, media en wetenschap, politieke partijen (inclusief de representanten van de vakbonden) en adviescolleges. Onder de formele elite zijn de bewindslieden - als groepje - buiten beschouwing gelaten om praktische redenen en omdat geen anonimiteit gewaarborgd kon worden. Toch is dit laatste jammer, omdat - niet onverwacht - aan de bewindslieden de mogelijkheid tot de grootste invloeduitoefening door de deelelites wordt toegemeten. Het is hier niet de plaats om diep in te gaan op de opzet van het onderzoek¹. Wel wil ik op dit punt verwijzen naar fundamentele kritiek die er op de uitwerking van het onderzoek is geleverd door J.E. Ellemers². Deze heeft de onderzoekers verweten, dat zij in plaats van feitelijke *invloed* te meten, zich slechts hebben bezig gehouden met het meten van de *percepties* van eigen en andere invloed door de meewerkende respondenten aan het onderzoek. (Opvallend is overigens, dat nagenoeg alle deelelites en zeker de individuele leden ervan een lage inschatting van hun invloed opgeven). Het feit, dat het om percepties van invloed gaat in plaats van om feitelijke invloed heeft ook gevolgen voor het werkelijkheidsgehalte van de modelconstructie van Roschar. In een doctoraal-werkcollege 'Eigentijdse geschiedenis over 'Nederland als kleine mogendheid' ' onder leiding van schrijver dezes, bleek het globale resultaat van het onderzoek en de genoemde model-constructie dan wel aanleiding te vormen tot boeiende speculatieve en normatieve betogen, maar voor historici - ook in theoretisch opzicht - heel wat minder houvast voor het eigen onderzoek te bieden dan bijvoorbeeld Voorhoeve's *Peace, Profits and Principles*.

De bruikbaarheid van het resultaat van het onderzoek krijgt zo veel van de steekhoudendheid van het verhaal van de baron Von Münchhausen. Een ander methodologisch verwijt van Ellemers is, dat sommige deelelites wel een hoge mate van non-response vertoonden hebben, hetgeen met name opgaat voor de ondernemers (34%), de actiegroepen (34%) en de politieke partijen (36%). Terecht doet zich dan de vraag voor, of bepaalde conclusies die door de onderzoekers getrokken zijn nog wel op voldoende kwantitatief draagvlak steunen.

Nu is het niet geheel en al onredelijk om tegen te werpen, dat hier het eerste resultaat

1. Een overzichtelijke samenvatting van het onderzoek is geschreven door P.R. Baehr, 'Elite en buitenlandse politiek in Nederland. Kenmerken en meningen van een nog steeds kleine groep', *Intermediair*, XIV, afl. 51 (1978) 25, 27, 29, 31 en 37.

2. Zie hierover uitvoerig: J.E. Ellemers in: *Transaktie*, VIII, afl. 1 (1979) 96-109. Elders hebben Everts en Roschar gepoogd zich te verweren tegen de kritiek van Ellemers, die daarop weer gerepliceerd heeft met vrijwel herhaling van zijn - naar mijn mening - terechte fundamentele kritiek.

RECENSIES

van een - ongetwijfeld nodig en interessant - onderzoek gegeven is, dat in (inderdaad lopend) vervolg-onderzoek verder gestalte en precisering moet krijgen, en dat dus niet overtrokken pretenties aan dit eerste resultaat toegeschreven zouden moeten worden. Toch zou het voor een vervolg-onderzoek van belang kunnen zijn, de meting van invloed per deelterrain van het buitenlandse beleid te verrichten en misschien volgens een casuïstiek, zoals Van Putten in zijn (trouwens ook omstreden) *Haagse machten* heeft gevolgd. Het voordeel zou tevens zijn, dat op die wijze de beïnvloedingskansen en het al of niet slagen daarin op de diverse deelterrinen ook beter tot hun recht kunnen komen; zo bestaat er in dat opzicht natuurlijk een groot verschil in de beleidsmachinerie van de NAVO en die van de EG (bijvoorbeeld ook voor actie- en/of belangengroepen). Tevens zou op die wijze een historische dimensie in het onderzoek aangebracht kunnen worden. Want het ontbreken van die dimensie, in de vorm van een meer in de historische werkelijkheid (personen en schriftelijke bronnen) geplaatst onderzoek met inzicht op een zekere diachronische vergelijking, maken boekwerken als het hier besprokene voor historici in de praktijk van onderzoek en onderwijs minder bruikbaar. En dat is jammer, want daarmee wordt een ongetwijfeld boeiend wederzijds leerproces tussen beoefenaars van de sociale wetenschappen en (eigentijdse) historici onnodig gestoord.

Chr.L. Baljé

Wat bewoog Willem van Oranje de strijd tegen de Spaanse overheersing aan te binden?

K.W. SWART

In het voorjaar van 1568 nam de prins van Oranje het besluit dat de geschiedenis van de Lage Landen zo ingrijpend beïnvloed heeft: hij stelde zich aan het hoofd van het gewapend verzet tegen de Spaanse overheersing. Dit was het grote keerpunt in zijn politieke loopbaan. Tot op dit tijdstip had hij vooral de belangen van zijn familie en die van de adel in het algemeen trachten te behartigen. Nu stelde hij zich, als enig lid van de hoge adel, de moeilijke taak de politieke en godsdienstige vrijheid in de Nederlanden te herstellen; en in de zestien jaren die hem nog beschoren waren, bleef hij - ondanks bijna onophoudelijke tegenslagen in zijn strijd tegen het zo machtige Spanje - dit nieuwe doel met uitzonderlijke standvastigheid nastreven. In deze bijdrage beoog ik na te gaan wat Oranje ertoe bewoog de wapenen tegen Filips II op te nemen, een kwestie waaraan merkwaardigerwijs door de meeste van zijn biografen weinig of geen aandacht geschonken is.

Gedurende het zogenaamde 'voorspel' van de Opstand betoonde Oranje zich een gematigd policitus, die met vreedzame middelen zijn doel zocht te bereiken. Hoewel hij vanaf 1561 als leider van de aristocratische oppositie optrad en zich steeds kritischer over de regeringspolitiek begon uit te laten, was hij nog geenszins bereid met zijn familietraditie van onvoorwaardelijke trouw aan het Habsburgse huis te breken. En het is ook heel begrijpelijk dat hij nog geen enkele opstandige gedachten koesterde, want hij was een der rijkste edellieden van het land, die vele hoogwaardigheden bekleedde en die daarom bij een omverwerping van de bestaande politieke orde meer dan iemand anders aan bezit en invloed te verliezen had.

In deze jaren bleek echter reeds dat Oranje omtrent het probleem van de ketterbestrijding, dat in deze tijd alle andere politieke vraagstukken op de achtergrond drong, zeer vooruitstrevende denkbeelden huldigde. Hoewel hij zich tot begin 1567 als een goed katholiek bleef gedragen, werd aan het Spaanse hof zijn rechtgelovigheid niet ten onrechte in twijfel getrokken. Met name achtte hij de verschillen in geloofsbelijdenis, die onder de christenen van zijn tijd zo'n grote ver-